

FÖRETAGSAMMA KVINNOR PÅ BUDSKÄR

Skansengården

Budskär blev namnet på en station på Säröbanan 1903. Det var ett påhittat namn. Stationen låg på mark till gården Bukärr 3, men troligen tyckte herrarna bakom järnvägen att det inte lät så vackert – kärr gav inga associationer till det badortsliv som järnvägen skulle främja.

Budskär lät havsnära, men någon kobbe vid namn Budskär har mig veterligen aldrig funnits.

Järnvägen drogs med linjal tvärs över små gårdars ägor och försvårade jordbruket. Men den hade också till följd att göteborgarna började köpa sommarhustomter. Den första gårdsägare som började sälja sådana var Britta Christina Andersson på Skansengården, Bukärr 4, alldeles intill järnvägen. Hon var den Mor Stina, som omtalas i Gun Weissenrieders bidrag till Släps hembygdsbok (Boken om Släp 1).

Här syns sommarhusen

Bukärr 4 hette i officiella längder, t ex jordeboken Nils Börjesgården, men namnet Skansen fanns redan i början av 1800-talet när Britta Christinas farfar, Anders Börjesson, köpte gården av en sjöman.

I kontraktet omtalas att där bodde en skeppare som skulle flytta inom ett år. Jorden var gammal frälsejord under Särö säteri men Anders friköpte frälseräntan och var sedan självägande bonde, s k skattebonde. Han hade det gott ställt att döma av den fina samling kläder som omtalas i bouppteckningen 1822.

Skövalla Skansengården

Hans hustru dog något år senare och en mycket ung son, Johannes Andersson, tog över gården. Johannes var just fyllda 18 år, det var myndighetsåldern för män. Han gifte sig med en dotter till bonden på Bukärr 3, Jöns Börjesgården. På 1840-talet skötte han nog även svärfars gård, i varje fall bodde svärfadern på Skansengården.

De första åren måste Johannes lösa ut sina syskon ur gården men på 1840-talet hade han det så gott ställt att han kunde låna ut pengar till grannarna och när hustrun dog 1866 hade boet drygt 1000 riksdaler utlånade, vilket var en stor summa på den tiden. Johannes var en driftig man och han kunde göra affärer utan att kunna skriva sitt namn, det framgår av en handling när han lånade 1.700 riksdaler i Göteborgs enskilda banks kontor i Kungsbacka 1871. Men det var på den tiden då en affär kunde bekräftas med ett handslag i två vittnens närvaro. Det var inte ovanligt att en bonde som fått ihop kontanter, blev en slags sockenbankir och lånade ut mot 6 procents ränta, som var den officiellt godkända.

Jordbruket gav nog inga överskott, men Johannes köpte en skonert byggd i Bilbao i Spanien 1850. Den hette Joven Ines, och hans två söner drev fiske eller skeppsfart med den. Kanske var lånet 1871 till den affären. Dottern Britta Christina född 1830, stannade hemma – kvinnor gick inte till sjöss. Hon gifte sig i trettioårsåldern med en sjöman som försvann till Amerika och aldrig avhördes. Med honom fick hon dottern Anna som råkade ut för samma sak. Mannen var skriven i Bukärr 1885 men 1895 var han i Amerika. Anna hade två döttrar, Klara född 1882 och Annie född 1888. När Anna dog 1931 hördes mannen av, då han krävde – och fick – del av arvet trots att Anna hade skrivit i testamente att han inte skulle ha något. Men giftorätten tog över.

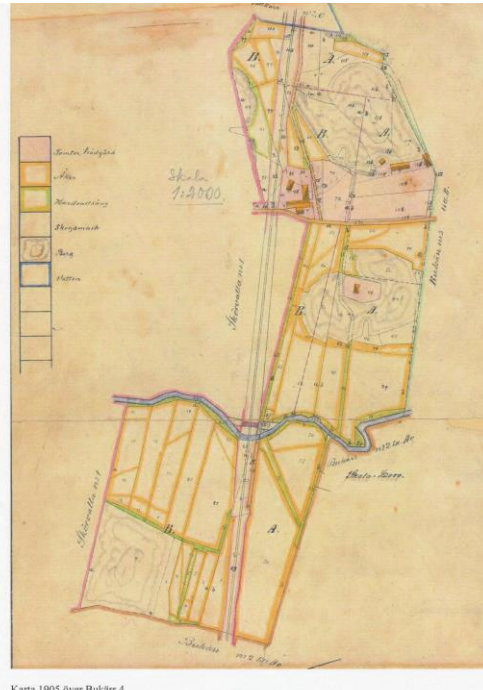
När Johannes dog 1877 blev det Britta Christina som övertog gården och löste ut bröderna, medan de fick Joven Ines. På Skansengården rådde alltså rena matriarkatet. Annas döttrar for till Amerika i början av 1900-talet men kom hem igen. Det var många flickor som tog sig en sväng till Amerika, liksom bröderna. Det var inte fråga om emigration utan om att tjäna pengar. Några träffade en svensk därute och gifte sig och så kom paret hem, sådana exempel finns från gårdarna Bukärr 3 och Bukärr 2. En flicka från Gatekärrstorpet jobbade på hotell längs det stora järnvägsbygget tvärs över Amerika, dvs hon flyttade västerut med räls och rallare. Där träffade hon Julius från Bukärr 2 Olov Persgården. De gifte sig och kom hem 1900. Gården drevs då av hans mor som var änka. Hon dog 1906 men Juliusfamiljen for tillbaka till Amerika 1907 och lät tydligen system sköta gården. 1913 kom familjen hem igen. Namnen på deras söner Roy och Delbert var Amerikaminnen.

Klaras första hus

Klara och Annie från Skansengården var i Amerika 1903-05 och Klara åkte ut igen 1908-10. Annie hade tydligen fästman hemma, hon fick en dotter utan att vara gift, men dottern dog och så gifte hon sig 1909 med en målare i Göteborg. Klara gifte sig 1912. Mormor gav dem tomter så de kunde bygga bostäder på Budskär. Annie hade sommarhus men Klara bodde året runt.

En av Britta Christinas första köpare var Davida Hasselblad, känd charkuterist från Göteborg. Någon kanske fortfarande minns Hasselblads butiker? Davida byggde upp affärsverksamheten tillsammans med maken men fortsatte den som änka och utvidgade den. Hon köpte i mars 1906 den mark som nu är Bukärrsvägen 21 och 23, byggde ett sommarhus och hade stall så hon kunde åka omkring i häst och vagn.

Karta 1905 över Bukärr 4
Bukärr 4 år 1905

Britta Christinas priser var inte höga om man jämför med dagens priser. Men om man går efter penningvärdet vid 1900-talets början så tog hon bra betalt och kunde leva på försäljningarna tillsammans med vad det utarrenderade jordbruket gav. Davida Hasselblad betalade 1.863 kronor. När Britta Christina sålde mark mellan Davidas tomt och järnvägen till trädgårdsmästare Lindqvist 1918 hade priset stigit till 4000. Han var gift med en dotter till Davida, så det var nog svärmor som hade pengarna. Britta Christina har undertecknat köpekontraktet med hand för pennan, förkortat m h p p, dvs någon av vittnena hade fört hennes hand. Hon var alltså inte skrivkunnig, men göra affärer kunde hon.

Britta Christina blev 96 år, hon dog 1926 och då ärvde dottern Anna gården, men hon levde inte många år efter det.

Sedan var det dotterdottrarna som sålde tomter. Annie fick marken söderut, nuvarande Strandängen och Klara fick marken norrut. Bortre delen av Krokaviksvägen var hennes utmark, som användes till bete, och där fick många tomter plats. De tog var sitt hus på Skansen och delade ladugården, troligen för att få virke till husbygge. Ladugården, som låg längs med byvägen, dvs nuvarande Bukärrsvägen, revs på 1930-talet, då Klara byggde ett nytt hus längst ner vid Skansenvägen.

Klaras äktenskap höll inte. Under kriget 1914-18 arbetade hennes man i Göteborg och hälsade bara på familjen på söndagarna. 1924 skulle kyrkoherden medla i äktenskapet utan framgång. Vid skilsmässan 1932 klagade mannen på att Klara varit helt dominerad av mor och mormor, han fick inte vara med och bestämma något. Klara gav honom i varje fall en tomt efter skilsmässan, där han kunde bygga sig ett litet hus, nuvarande Särö Skansenväg 4, som nu är helt ombyggt. Klara bodde längre ner på samma väg med barnen. Klaras dotterson, som har försett mig med mormors efterlämnade papper, har sagt mig att Klara var för snäll i affärer, hon sålde på kredit och hade sedan svårt att få in pengarna.

Affärerna

Den första affären på Budskär startades av Agnes Peters på 1910-talet. I källaren till paviljongen som länge stod kvar på marken till Bukärsvägen 27. Den s k Cloettapaviljongen, hade stått i Slottsskogen vid Göteborgsutställningen 1891. Den flyttades till Budskär 1909 och troligen var det Davida Hasselblad kanske tänkte etablera smörgåsaffär där. Hon hade flera sådana i Göteborg. Agnes Peters var gift med en konduktör på Säröbanan och hade goda möjligheter att få ut varor per järnväg.

Affärerna gick tydligen bra, för hon och maken kunde köpa mark och bygga det hus som blev den nya affärslokalen med bostad ovanpå, nuvarande Bukärsvägen 27. Jag har i behåll en s k kontrabok från sommaren 1931 med Gurli Losman, som var sommarboende på Budskär från 1929. Det var vanligt att man handlade på kredit och betalade en gång i veckan. Det var ju praktiskt att kunna skicka ett barn till affären utan pengar.

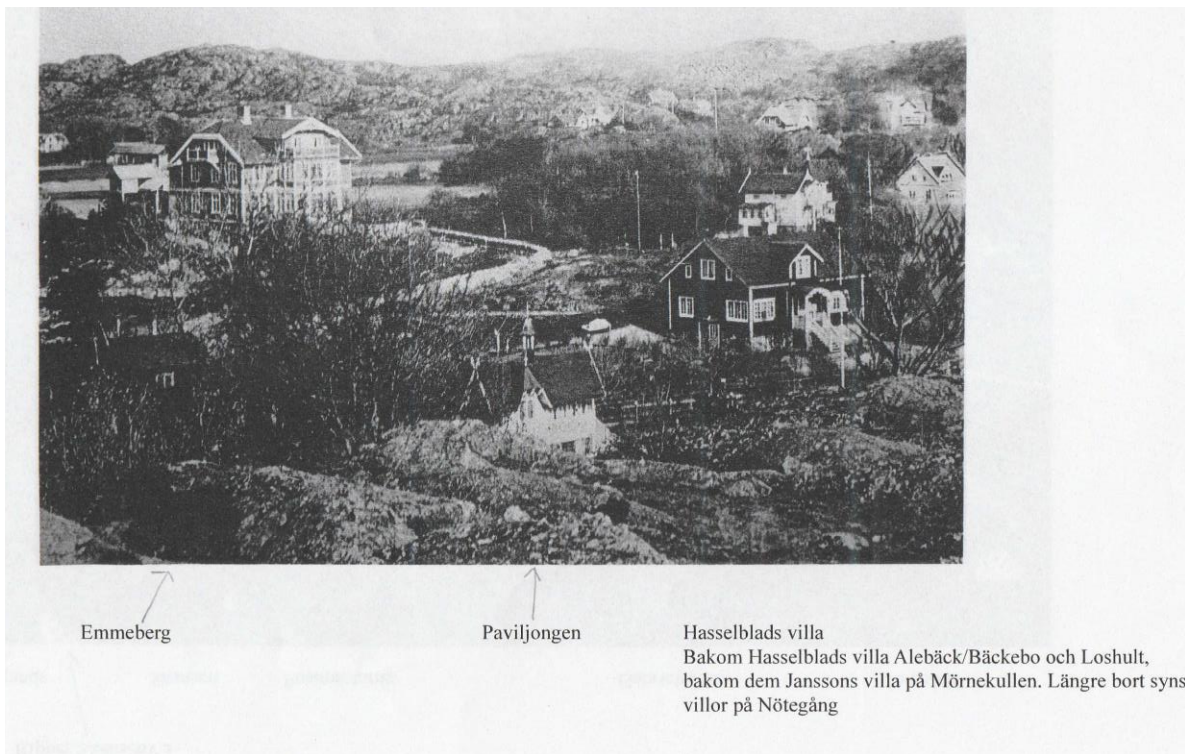
Paviljongen

Agnes Peters var aldrig bosatt på Budskär. Familjen var skriven i Göteborg, där sonen fick läroverksutbildning och senare blev gymnasielärare i franska. Inkomsterna från affären möjliggjorde barnens utbildning. Affären övertogs sedan av Karl Gösta Bergand medan hans syster Erna drev egen affär i nuvarande Skansenvägen 12. Deras mamma Hilda, hade också haft en kiosk vid järnvägsstationen. Erna var gift med en sjökapten men klarade sig själv ekonomiskt. Hon hade sina föräldrar boende hos sig, en syster till hjälp i affären och barnen som varubud.

När kommunalarbetarnas semesterhem tillkom 1927 flyttade Budskärs station till en hållplats nedanför Skansengården. Tidigare hade stationen legat längs ner vid nuvarande Hällsåsvägen och varit bostad för banvakten som var pappa till Karl Gösta och Erna. Troligen blev flytten ett uppsving för Bergands affär. Antalet sommarboende ökade också stadigt, somliga var stamkunder i den ena affären (Bukärsvägen 27) , andra i den andra affären (Skansenvägen 12). Bergands affär blev postombud, där posten anlände med tåget halv fyra och fru Bergand tog emot säcken och sorterade innehållet alfabetiskt medan hon läste namnen högt inför alla som samlats till denna begivenhet. Hon visste vilka som var kunder i den andra affären så den posten vidarebefordrades dit. Sommaren 1957 fick jag många brev från en pojkvän och jag minns hennes småleende när hon räckte mig dem. Det rådde ingen hård sekretess på 1950-talet. Fru Bergand var en mycket driftig kvinna, hon utbildade sig till charkuterist och fick då sälja köttvaror. Bröd kom från ett lokalt familjebageri, men färska frasiga Hönökakor kom från Göteborg, det var något helt annat än dagens inplastade. Om man passade tiden kunde man få dem varma. Fru Bergand utvidgade den gamla affären med en ny lokal, den blev som ett litet snabbköp. Men när hon ville gå i pension på 70-talet var det ingen som tog över.

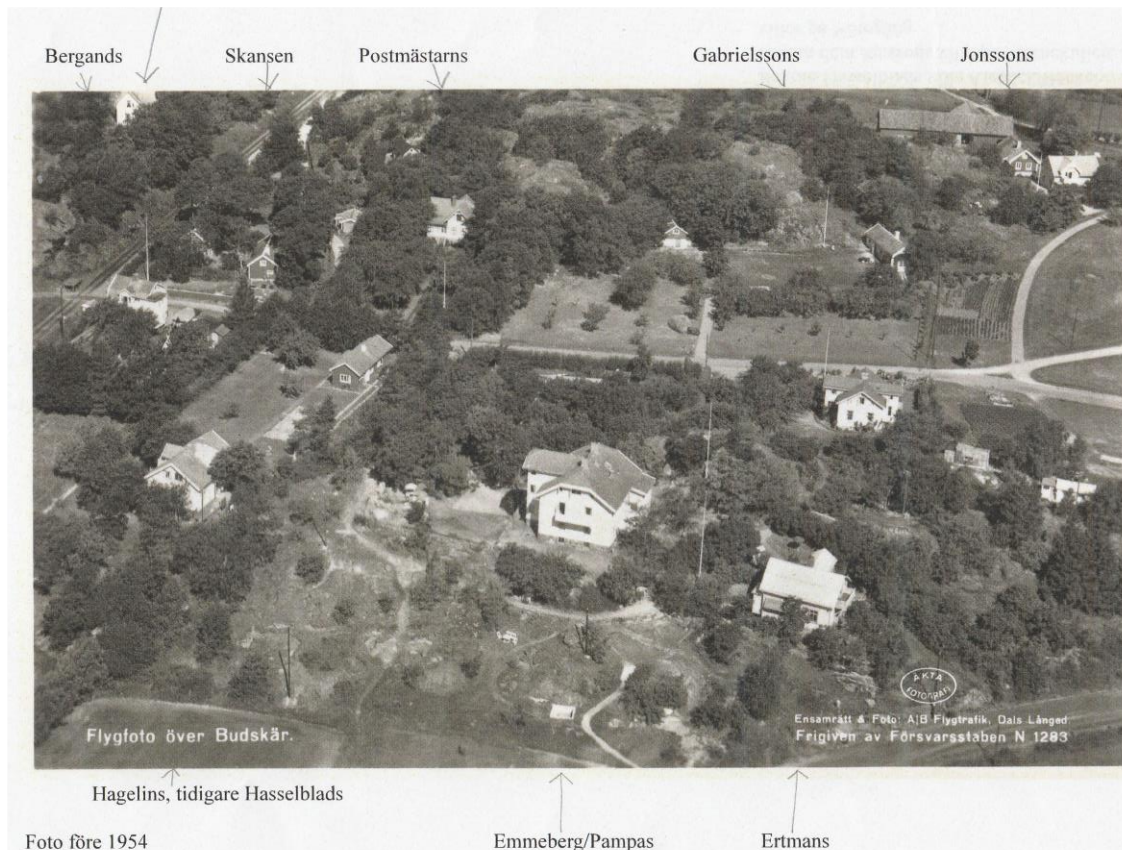
Husägarinnan

En annan duktig affärskvinna var Emma Andersson, som lät bygga det hus jag själv bor i. Hennes namn har återfunnits på virke i huset vid ombyggnader. Emmas mor var änka och bodde i en backstuga, där nu huset Bukärsvägen 13 ligger. Marken tillhörde den östra gården på Bukärr 4, inte Skansengården. Emma var född 1868, for till Amerika 1895, som så många andra och kom hem 1900. Hon skrevs hos modern i backstugan men flyttade snart till Göteborg och ingick ett kort äktenskap med en styrman. Det blev skilsmässa 1902. 1909 fick hon en dotter som inackorderades i Göteborg. Själv flyttade hon till Uddevalla och gick tydligen in i krogbranschen, för när hon kom tillbaka till Budskär titulerades hon restauratris. 1912 köpte hon en stor del av gården Bukärr 4, den del som låg söder om vägen till Lahall (bl a nuvarande Bukärsvägen 7,9,13). Och så byggde hon ett stort hus av trä med fyra lägenheter där backstugan legat. Det måste ha känts bra. Hon kallade sitt hus Emmeberg, men det kunde inte tävla med villan Hermansborg, som ingenjör Herman Rempers bostad hette. Sommarvillorna hade ofta namn av typ Solsidan, men här markerades med ägarens namn. Tyvärr brann det ståtliga Hermansborg för några år sedan och Emmeberg brändes ner som brandkårsövning sedan det förfallit på 1960-talet. Men i början var det säkert ett stiligt hus.

Emmas dotter flyttade dit till Emmeberg. Hon sades vara systerdotter men alla visste förstås hur det var. Hur Emma såg ut vie ingen, men ett par äldre kvinnor jag intervjuat sade att hon var stor och kraftig på äldre dagar. Men hon kan ha sett bra ut i ungdomen, i varje fall om dottern liknar henne. Dottern kallades Vackra Sonja och hade många uppvaktande kavaljerer bland sommargästerna. Hon gifte sig så småningom med en tjänsteman i Göteborg och flyttade till Johanneberg där också modern bodde sitt sista år. En bekväm modern lägenhet måste varit bättre för gamla ben. Det fanns inget rinnande vatten i Emmeberg utan vatten hämtades i en utmärkt brunn på nuvarande Bukärsvägen 9. Emma dog 1947 och dottern sålde hennes fastigheter, dvs min fastighet hade redan sålts till en handlare Berner i Göteborg och blivit sommarbostad.

Emma hyrde ut tre lägenheter i sitt hus och kunde försörja sig som husägarinna. Sedan byggde hon mitt hus 1915 som tvåfamiljsbostad (Bukärrsvägen 7). Tre rum och kök, spis och kakelugn däruppe, tre rum och kök med spis och tre kakelugnar därnere, Och hon fick hyresgäster, det framgår av folkbokföringen. Bl a var det ett ungt par från Askim som fick barn en månad efter vigseln. Barnet föddes i Släp 1919 15/1, så modern hade nog bott hos Emma före den officiella inflyttningen. Mannen var underlöjtnant och stationerad i Karlsborg uppe i Västergötland. Familjen bodde kvar till 1922. Graviditet före vigseln var opassande i borgerliga kretsar men Emma hade nog förståelse. Den dotter till Davida Hasselblad som gifte sig med en trädgårdsmästare hade också fått barn på "fel sätt". Med kraftfulla självständiga kvinnor som stöd var sådant ingen katastrof.

En sömmerska är också antecknad som hyresgäst och ett affärsbiträde –kanske i Agnes Peters affär? I kyrkoböckerna antecknade prästen de sommarboenden som köpte sina egna hus. Sommargäster som bara hyrde är det svårare att hitta information om. Selma Jansson och hennes man på Bukärr 3 hyrde ut sitt bostadshus regelbundet och bodde då själva i den sk lillstugan, som innehöll tre rum och kök. När Selma lämnade gården och flyttade till ett nytt hus på ägorerna på 1940-talet så fortsatte hon att hyra ut till samma bankdirektörspar och bodde själv under sommaren i det sk hönshuset. Klara Fribergs make hyrde ut och bodde själv under sommaren i ett minimalt uthus.

Att det också gick att få ihop kapital i krogbranschen visar Göteborgs krogdrottning Judith Karlander som sedermera köpte sommarvilla på Budskär. Hon startade, liksom Emma, utan någon bakgrund med en ölstuga vid Järntorget och slutade som ägare till Palace hotell. Ogifta kvinnor, änkor och frånskilda kunde skaffa sig försörjning inom de områden där deras kompetens låg, alltså sådant som hade med mat och textil att göra. Mycket viktiga områden, eftersom mat och kläder behövs för att överleva.

Men bondhustrurna i de små gårdarna på Budskär och Skörvalla, som nu utgör området Budskär, var alltid vana att reda sig själva. Männen gick till sjöss. Hustrurna kunde förmodligen ro ut och sätta nät i sjön när öringen eller makrillen kom in bland öarna, men annars var havet männens område. Hustrur uppträdde med självklarhet när gårdsägarna kallades till lantmäteriförrättning, även om det hände att en skepparhustru reserverade sig mot beslutet med påpekande att mannen skulle godkänna när han kom hem. Och hustrurna i Bukärr och Skörvalla var inte unika, det fanns ”systerar” runt om i hela Sveriges kustland. Hur skulle det annars fungera? De var inte okunniga i jordaffärer, för som en forskare fick höra när hon intervjuade fiskarhustrur i Bohuslän på 1970-talet: ”Det var skräp till fru som inte kunde klara av en lagfart”.

Beata Losman
i september 2021